

ՎԻԿՏՈՐԻԱ ԹԱԳՈՒՀԻՆ

Մեծ-Բրիտանիայի թագուհին և Հնդկաստանի կայսրուհի Վիկտորիան ծնունդ է լծնդծնում 1819 թուի մայիսի 12-ին (24-ին) *)։ Նա կենտի դուքս Էդուարդի՝ Գեորգ թագաւորի չորրորդ որդու և Սակսէն-Կօբուրգեան իշխանուհի Վիկտորիա-Լուիզայի միակ զաւակն էր։ Հօր մահից յետոյ, որ տեղի ունեցաւ 1820 թուին, փոքրահասակ իշխանուհի Ալէքսանդրին—Վիկտորիան ժառանգեց իր հօր իրաւունքը բրիտանական գահի վըրայ, որ պէտք է անցնէր նրան Վիլհէլմ IV անզաւակ թագաւորի մահուանից յետոյ։ Իշխանուհի Ալէքսանդրինը—այսպէս էին անուանում Վիկտորիա թագուհուն այն ժամանակ—ընտանեկան կանոնաւոր կրթութիւն ստացաւ նախ Նօրտումբերլանդեան դքսունու և ապա Սելբուրնեան դուքսի ղեկավարութեամբ, որ, Վիլհէլմ V-ի ցանկութեամբ, ծանօթացրեց նրան քաղաքական գիտութիւնների հիմունքների և առանձնապէս Անգլիայի պետական ու կառավարչական կազմակերպութեան հետ։

Վիկտորիա թագուհու գահակալութիւնը կատարուեց ոչ բոլորովին սովորական հանգամանքներում։ Ահա թէ ինչ է պատմում այդ անցքի մասին նրա թագաւորութեան պատմագիրներից մէկը՝ Մակ-Կարտի։ Երբ Վիլհէլմ IV թագաւորը վախճանուեց, իշխանուհի Ալէքսանդրինը 18 տարեկան էր։ Նա իր մօր հետ ապրում էր Կենսինգտօնեան պալատում։ 1837 թուի յուլիսի 8-ին, առաւօտեան ժամի 5-ին, պալատի արտաքին վանդակապատին մօտեցաւ մի կառք։ Կառապանը դժուարութեամբ զարթեցրեց դռնապանին, որ շատ զարմացաւ՝ ճանաչելով Կենտերբերիի արքեպիսկոպոսին և լօրդ-սենեկապետին, որոնք լուրջ, հանդիսաւոր տեսք ունէին և պահանջում էին անյապաղ թոյլ տալ մտնելու ամրոց։ Վերջապէս պալատի մեծ դուռը բացուեց, բայց ականաւոր այցելուները դեռ երկար ստիպուած էին ըստպասել ստորին յարկի սենեակներից մէկում, որովհետեւ պալա-

*) Օգտուն է նաեւ „Рус. Вѣд.“ 1901 թ. № 11-ի լօղոսածից։

տում ամենքը խոր քնի մէջ էին: Արքեպիսկոպոսն ու բարձր պաշտօնեան երկար զանգահարում էին, մինչև որ պալատական ծառաները նկատեցին նրանց ներկայութիւնը: Այնուհետև նրանց աջողուեց մի կերպ իմաց տալ, որ նրանք անյապաղ ընդունելութիւն են պահանջում իշխանունուց շատ կարևոր գործով: Քիչ ժամանակ անցնելուց յետոյ եկաւ մի աղախին ու յայտնեց նրանց, թէ իշխանունին քնած է այնպիսի քաղցր քնով, որ չեն վստահանում արթնացնել նրան: Մենք եկել ենք այստեղ խորհրդակցելու քաղուհու հետ,—պատասխանեցին այցելուները,—և մինչև անգամ քունը նա պէտք է զոհէ պետութեան օգտի համար»: Թագունհու հետ: Ի՞նչ էին կամենում ասել նրանք: Թագաւորի ամուսինը Վինձորուհին է,—այդ յայտնի էր ամենքին: Ուրեմն ի՞նչ էր պատահել: Պատահել էր այն, որ Վիլհելմ IV Թագաւորն այդ գիշերը վախճանուել էր: Թագաւորը վախճանուեց, կեցցէ Թագունին: Իսկ այդ Թագունին էր 18-ամեայ Ալէքսանդրին—Վիկտորիա իշխանունին, որ, միտ Ուիլհելմի պատմելով, շտապեց դուրս վազել այցելուների մօտ, «հագած առաւօտուայ սպիտակ շրջազգեստ, շալը ուսերին, հերարձակ, տնային կօշիկներով»: Նրա աչքերում արտասուք էր փայլում, բայց նա բոլորովին հանգիստ էր և պահում էր իրան արժանաւայել դիրքով: Թագունու առաջին գործն եղաւ ցաւակցական նամակ գրել «Նորին Մեծութիւն Ադելայիդա Թագունուն», և ոչ «այրի Թագունուն», որովհետև—ասում էր նա—ես չեմ ուզում առաջինը յիշեցնել նրան այդ մասին: Գահ բարձրանալուց անմիջապէս յետոյ Թագունին ընդունեց Վիկտորիա անունը: Այսպէս սկսուեց այն Թագաւորութիւնը, որին վիճակուած էր ամենատնողականը լինել անգլիական պատմութեան մէջ: Տասնութ ամեայ աղջկան, որ այսպիսի անսովոր հանգամանքներում իմացաւ իր գահակալութիւնը, վիճակուեց Թագաւորել 63 տարուց աւելի և մեռնել 82 տարեկան հասակում:

Այս երկարատև Թագաւորութիւնը վերին աստիճանի հարուստ էր ամենախոշոր անցքերով և փոփոխութիւններով: Բայց իբրև խիստ սահմանադրական միապետ, որ Թագաւորում է, բայց չէ կառավարում, Վիկտորիա Թագունին քիչ ազդեցութիւն ունէր բրիտանական պատմութեան վրայ վերջին 60 տարուայ ընթացքում, ուստի և նրա անձնական կեանքի փաստերը կարող են պատմուել կատարելապէս անկախ նրա Թագաւորութեան պատմութիւնից: Ասենք նրա կենսագրութիւնը, բրիտանական գահի վրայ բարձրանալուց յետոյ, մի առանձին բարդութիւն չէ ներկայացնում: 1838 թուի յունիսի 16-ին տեղի ունեցաւ նրա Թագադրութիւնը, որ առիթ տուեց փառաւոր հանդէսնե-

րի: Երկու տարի յետոյ, 1840 թուի փետրուարի 10-ին, նա, իր անձնական ցանկութեան համաձայն, ամուսնացաւ Սակսէն-կօբուրգեան իշխան Ալբէրտի հետ: Ամուսնութիւնը շատ աջող և բարեբախտ դուրս եկաւ: «Իշխան-ամուսինը», ինչպէս ասում էին նրան Անգլիայում, մեծ տակտով էր պահում իրան օտար-երկրացու և թագուհու ամուսնու դժուար գերում: Բոլորովին խուսափելով պաշտօնական միջամտութիւններից պետական գործերի մէջ, նա չէր դադարում ղեկավարել իր խորհուրդներով Վիկտորիա թագուհուն, որ անսահման հաւատ էր տածում դէպի իր ամուսինը: Խնք երեխաների ծնունդը, միջանի ճանապարհորդութիւններ գէպի եւրոպական ցամաքը՝ օտար միապետների հետ տեսակցելու համար, Պարիզի համալսարանային ցուցահանդէսի այցելութիւնը 1855 թուին—ահա բոլորը, որքան և եթ աչքի ընկնող փաստերը Վիկտորիա թագուհու կեանքում, նրա ամուսնութեան օրից մինչև այրիանալու տարին (1861 թիւը): Ամուսնու մահը այնպիսի անսահման վիշտ ու ճնշող ազդեցութիւն թողեց նրա վրայ, որ նա սկսեց բոլորովին միայնակեաց կեանք վարել: Հինգ տարուց յետոյ միայն նա անձամբ բաց արաւ պարլամէնտը, բայց և այնպէս չը թողեց միայնակեցութիւնը, որ հետզհետէ սկսում էր զգալի դառնալ անգլիական ժողովրդին և դժգոհութիւններ ծագեցնել նրա դէմ: Դժգոհութիւնը հասաւ այն աստիճանի, որ 1868 թուին համայնքների ժողովի անդամներից մէկը առաջարկեց հարց բարձրացնել թագուհուն գահից հրաժարեցնելու և խնամակալութիւն նշանակելու մասին, սակայն առաջարկութիւնը ոչ մի աջողութիւն չունեցաւ: Նոյնպէս աննկատելի կերպով անցան էլի միջանի տարիներ և միայն 1876 թուին պատահեց մի նշանաւոր դէպք, որ չէ կարող չը յիշատակուել հանգուցեալ թագուհու կենսագրութեան մէջ: Այս թուին պարլամէնտը, Դիզրաէլիի ջանքերով, ընդունեց մի օրինագիծ, որ լիազօրութիւն էր տալիս Վիկտորիա թագուհուն ընդունել «Հնդկաստանի կայսրուհու» տիտղոսը: Դիզրաէլին իր առաջարկութիւնը պատճառաբանում էր նրանով, որ նոր տիտղոսը կ'ընդունուի Հնդկաստանում, որպէս Անգլիայի և Հնդկաստանի անքակտելի միութեան նշան, իսկ արտասահմանում, որպէս ապացոյց այն անդրդուելի վճռականութեան, որով անգլիական ազգը մտադիր է պաշտպանել իր իրաւունքները Հնդկաստանի վրայ օտարների ոտաձգութիւններից: Տիտղոսի պաշտօնական ընդունումը տեղի ունեցաւ 1876 թուի ապրիլի 26-ին և ապա 1877 թուի յունուարի 1-ին, ասիական հանդիսաւորութեամբ, յայտարարուեց Դէլի քաղաքում հնդկական իշխաններին: 1884 թուին թագուհին ընտանեկան ծանր

վիշտ կրեց—մեռաւ նրա որդին՝ իշխան Լէօպօլդ, Կօննաուտեան դուքսը: Երեք տարի դրանից յետոյ նա հանդիսաւոր կերպով տօնեց իր Թագադրութեան յիսնամեայ յօբելեանը, որին ներկայ լինելու համար եկել էին ներկայացուցիչներ ոչ միայն բրիտանական պետութեան բոլոր մասերից, այլ և շատ օտարերկրեայ միապետներ և արքայազն իշխաններ: Աւելի ևս փառաւոր կերպով տօնուեց 1897 թուին նրա Թագաւորութեան վաթսունամեակը, այսպէս անուանուած «արամանդեայ յօբելեանը»:

Այս հանդէսների ժամանակ արդէն երկաց, որ Թագուհու տարիքը զգալի կերպով ազդել են նրա ֆիզիկական ամրութեան վրայ: Ակնհերե էր, որ հանդէսները յոգնեցնում էին նրան: Աւելի ևս խանգարեցին Թագուհու առողջութիւնը այն հոգսերն ու վշտերը, որ պատճառում էր նրան հարաւաֆրիկական պատերազմը: Երբ անցեալ տարի Թագուհին կատարում էր իր ճանապարհորդութիւնը Իրանդիայում, համարեա արդէն չէր կարողանում ոտքով չրջել, նրան տեղափոխում էին կամ կառքով կամ բազկաթոռով: Սրանից յետոյ Թագուհին տեսաւ մի շարք ընտանեկան վշտեր: Հարաւային-Աֆրիկայում վախճանուեց նրա թոռը՝ իշխան Խրիստիան-Վիկտօր: Անցեալ տարուայ ամառը վրտանգաւոր կերպով հիւանդացաւ նրա աղջիկը՝ գերմանական այրի կայսրուհին և ապա՝ քիչ ժամանակ առաջ, մեռաւ լէզի Չօրչիլլ, որի հետ Թագուհին կապուած էր երկար տարիների սերտ բարեկամութեամբ: Այս բոլոր կորուստներն ու վշտերը վերջնականապէս խախտեցին Թագուհու առողջութիւնը: Նոր տարու սովորական ընդունելութիւնները չը կայացան: Քիչ անցած, երկեցան վտանգաւոր նշաններ, որոնք ցոյց էին տալիս ճակատագրական վախճանի մօտենալը: 1901 թուի յունուարի 9-ին, ժամի 6-ին և 45 րոպէին կէսօրից յետոյ՝ Թագուհին վախճանուեց:

Հանգուցեալ Թագուհին ջերմ կերպով սիրւում էր իր ժողովրդից: Այս սէրը չէր անցել նրան ժառանգաբար կամ առաջուց մնացած սովորութեամբ. Թագուհին խնձամբ կարողացել էր գրաւել ժողովրդի սէրը: Նրանից առաջ Թագաւորող միապետները մեծ ժողովրդականութիւն չէին վայելում: Գէորգ III մի քանի անգամ խելագարուեց և մեռաւ հոգեպէս հիւանդ: Գէորգ IV ամենապատ համբաւ ունէր իր ժողովրդի մէջ: Վիլհելմ IV քիչ թշնամիներ ունէր, բայց քիչ էլ յարգանք էր վայելում: Անգլիայում երբ նրա տեղ գահի վրայ նստեց 18 ամեայ Թագուհի Վիկտօրիան, ազգաբնակչութիւնը բաւական սառն և անվստահ ընդունեց նրան: Դժուար ժամանակներ էին. կենսական միջերդների թանգութիւնը, օրավարձի ստոր գնահատութիւնը, քրէական խիստ օրէնքները—այս բոլորը ծանր բեռի նման ճնշ-

չուժ էին ժողովրդին, որ հին սովորութեամբ պատրաստ էր ամեն պատասխանատուութիւն բարդել գերագոյն իշխանաւորի վրայ: Բայց երիտասարդ թագունին շուտով գինաթափ արեց կասկածոտներին ու նախապաշարուածներին իր գործունեայ ձեռքով, իր կշռադատուած արարքներով, այն արքայակայել դիրքով, որով պահում էր նա իրան, և սահմանադրութեան խիստ պահպանութեամբ: Տարիների ընթացքում անգլիական ժողովրդի սէրն ու յարգանքը դէպի Վիկտորիա թագունին հետզհետէ աճում և զօրանում էին: Թագունու մարդասիրութիւնը, նրա ընդունակութիւնը՝ արձագանք տալու ուրիշի վշտին, քանի գնում աւելի և աւելի սերտ կապում էին նրա հետ ժողովրդին. իսկ վերջին տարիներում թագունու անձնաւորութիւնը մի իսկական պաշտամունք դարձաւ անգլիացիների համար: Այս հանգամանքը, ի հարկէ, մեծ մասամբ բացատրւում էր նրանով, որ այժմ անգլիացիներից համարեա ոչ ոք չէ յիշում և չէ կարող երևակայել՝ Անգլիան առանց Վիկտորիա թագունու, որի անձնաւորութիւնը մի տեսակ կենդանի պատկերացումն էր վերջին 60 տարիները բրիտանական պատմութեան, նրա թագաւորութեան ընթացքում բոլոր եւրոպական պետութիւնների մէջ փոխուեցին մի քանի միապետներ. Յրանսիայում այդ ժամանակամիջոցի մէջ տեղի ունեցան մի քանի յեղափոխութիւններ. Իտալիան միացաւ. Բալկանեան թերակղզու վրայ երևան եկան նոր պետութիւններ. Եւրոպայի քարտէզը տեղ-տեղ բոլորովին փոխուեց: Եւ միայն Անգլիան անընդհատ մի և նոյն անձնաւորութիւնն էր տեսնում իր գահի վրայ:

Թուել այն ամենը, ինչ որ պատահել է Վիկտորիա թագունու ժամանակ, նշանակում է գրել Անգլիայի պատմութիւնը վերջին 60 տարուայ ընթացքում: Մենք այստեղ կարող ենք յիշել միայն այդ երկարատև և նշանաւոր թագաւորութեան ամենախոշոր անցքերը: Առաջին ամենահին բարեփոխութիւնը, որ կատարուեց Վիկտորիա թագունու կառավարութեան օրով, հացահատիկների ներմուծման մաքսի վերացումն էր, որով յաղթանակեց ազատ առևտուրի սկզբունքը: Դրա հետ միասին ընդունուեց մի ամբողջ շարք գործարանական օրէնքների, որոնցով սահմանափակւում էր կանանց և երեխաների աշխատանքը և որոնց մէջ էր նաև բանուորներին պատահած դժբախտ դէպքերի համար գործարանատէրերին պատասխանատուութեան ենթարկելու օրէնքը: Ժողովրդի տնտեսական բարեկեցութիւնը բարձրացնելու համար ձեռնարկուած այս միջոցներից յետոյ՝ ընդունուեցին և ուրիշ օրէնքներ, որոնց նպատակն էր ազգաբնակչութեան մեծամասնութեանը աւելի լայն իրաւունքներ տալ

մասնակցելու երկրի քաղաքական կեանքին: Այսպէս 1867 թուին նաև գիւղական բանուորները իրաւունք ստացան մասնակցելու պարլամենտական ընտրութիւններին: Տեղական ինքնավարութիւնը ևս ենթարկուեց բարեփոխութեան դէմօկրատիական սկզբունքներով: 1888 թուին տեղի ունեցաւ արմատական բարեփոխութիւն կոմսութիւնների ինքնավարութեան մէջ, իսկ 1894 թուին ընդունուեց և մի օրինագիծ, որ կազմակերպեց գիւղական ինքնավարութիւնը: Շատ առաջ բարեփոխութեան ենթարկուեց ժողովրդական կրթութեան ամբողջ գործը: Մինչև 1870 թիւը ժողովրդական կրթութիւնը գտնուում էր գլխաւորապէս զանազան դաւանութիւններին պատկանող հոգեւորականութեան ձեռքը, պետութիւնը միայն ընդհանուր հսկողութիւն ունէր ուսումնարանների վրայ և օժանդակութիւն էր տալիս նրանց: Դպրոցները կառավարւում էին գլխաւորապէս մասնաւոր նուիրատուութիւններով: 1870 թուի օրէնքը առաջին անգամ կազմակերպեց ընդհանուր պետական ժողովրդական դպրոցը և հասցրեց նրան այն կէտին, որ այժմ Անգլիայում համարեա ամեն տեղ ազգաբնակչութիւնը վայելում է ձրի և պարտագիր կրթութեան բարեքները, իսկ պետական ծախսը ժողովրդական դպրոցների վրայ 200 անգամ աւելի է քան 1870 թուին:

Վիկտորիայի թագաւորութեան օրով համարեա վերջնականապէս յաղթանակեց կրօնական կատարեալ ազատութեան սկզբունքը: Նրա յաղթանակը արտայայտուեց նրանով, որ թոյլ տրուեց հրէաներին իբրև անդամ մտնել պարլամենտ և ընդունուեց 1888 թուի օրէնքը, որ ազատում էր համայնքների ժողովի անդամներին երգում ապրու պարտաւորութիւնից:

Այս բոլոր բարենորոգումների հետեանքը եղաւ այն, որ Անգլիան աստիճանաբար և կատարելապէս դէմօկրատիական կերպարանք ստացաւ, հիմնաւորապէս փոխուեց նրա քաղաքական և հասարակական կազմակերպութիւնը, որ առաջ որոշ և յայտնի կերպով արիստօկրատիական գոյն ունէր: Բայց այս արդիւնաշատ բարենորոգումները տեղի ունեցան ոչ միայն միացեալ թագաւորութեան մէջ: Վիկտորիայի թագաւորութիւնը, թերեւ, աւելի մեծ նշանակութիւն ունէր Անգլիայի գաղթականական պատմութեան համար: Այս ժամանակամիջոցում ոչ միայն ընդարձակուեցին անգլիական թագին պատկանող երկիրները աշխարհի զանազան մասերում, այլ և նշանաւոր փոփոխութիւն տեղի ունեցաւ մայր-երկրի և գաղթականութիւնների փոխադարձ յարաբերութիւնների մէջ: Թշնամականից նրանք փոխուեցին կատարեալ բարեկամականի: Եւ այս փոփոխութիւնը առաջ եկաւ չնորհիւ այն հանգամանքի, որ գաղթականութիւնները

մէկը միւսից յետոյ Վիկտորիայի օրով ստացան ինքնավարական իրաւունքներ: Մինչև անգամ Հնդկաստանում, որ մինչև այժմ մնում է իբրև հսկայական վէրք Անգլիայի գաղթականական մարմնի վրայ, տեղի ունեցան մի շարք օգտակար բարեփոխութիւններ, որոնց մէջ առանձնապէս յիշելու արժանի է Արևելեան Հնդկական ընկերութեան ոչնչացումը և Հնդկաստանը բրիտանական պարլամէնտի անմիջական կօնտրօլին ենթարկելը:

Սակայն բրիտանական պետութեան այս բազմակողմանի առաջադիմութեան լուսաւոր պատկերները զուրկ չէր նա և մութ կէտերից: Սրանցից ամենագլխաւորը Իրլանդիայի թշուառ վիճակն է: Մինչդեռ Անգլիայի և Շոտլանդիայի ազգաբնակչութիւնը կրկնապատկուեց Վիկտորիայի օրով, Իրլանդիայում, ընդհակառակը, նա նշանաւոր չափով պակասեց, չորսիւ այն անընդհատ գաղթականութեան դէպի Ամերիկա, որի սկիզբը դրեց 40-ական թուականների կէսերում պատահած զարհուրելի սովը: Իրլանդիայի դժգոհութիւնը արտայայտւում էր խռովութիւններով, որոնց ճնշելու համար կառավարութիւնը դիմում էր վարչական և օրէնսդրական խիստ միջոցների և զաղարկեցնում էր երբեմնապէս Habeas Corpus-ի ներգործութիւնը: Ուղիղ է, Իրլանդիայում ևս կատարուեցին մի շարք օգտակար բարեփոխութիւններ—անգլիական եկեղեցու գերիշխանութեան վերացումը (1861 թ.), հողային օրէնքը (1881 թ.), տեղային վարչութեան բարեփոխումը դեմօկրատիական սկզբունքներով—բայց այս բարեփոխութիւնները չը գոհացրին Իրլանդիացիներին, որոնք պահանջում են հօմրօւլ, այսինքն պարլամենտական ինքնավարութիւն: Գլադստօնի կրկնակի փորձը, ընդունել տալու անգլիական պարլամէնտին հօմրօւլի օրինագիծը՝ անաջող անցաւ, և Իրլանդիան առաջուայ նման մնում է դժգոհ և սպասում է բաւարարութեան:

Վիկտորիայի թագաւորութեան վերջին տարիները մուշլուեցին Անգլիայի երկարատև պատերազմով—հարաւաֆրիկական երկու փոքրիկ հանրապետութիւնների և Չինաստանի դէմ, որ անհամար դժուարութիւններ ստեղծեց երկրի համար և վշտի ու մտահոգութեան առարկայ դարձաւ զառամեալ թագուհուն: Բայց առանձին մութ կէտերը չեն խանգարում Վիկտորիայի թագաւորութիւնը լինելու բրիտանական պատմութեան ամենամիսթարական ժամանակամիջոցներից մէկը, և հանգուցեալ թագուհու մինիստր Հիկս Բիչ, կատարելապէս իրաւունք ունէր ասելու. «Ամբողջ անգլիական պատմութեան մէջ չը կայ օրինակ, որ մի որոշեալ ժամանակամիջոցի ընթացքում կատարուած լի-

նեն այնքան մեծ և արդիւնաշատ բարենորոգումներ, ինչպէս Վիկտորիա թագուհու օրով»:

Այսու ամենայնիւ չը պէտք է մոռանալ, որ բոլորովին անհիմն կը լինէր այս բոլոր բարենորոգումները համարել Վիկտորիա թագուհու անձնական նախաձեռնութեան և անձնական ազդեցութեան արգասիք: Ինչպէս փոքր ինչ առաջ յիշուեց, նա խստութեամբ պահպանում էր սահմանադրական միապետի դերը, որ թագաւորում է, բայց չէ կառավարում:

Սակայն սրանից էլ չը պէտք է եզրակացնել, ի հարկէ, որ հանգուցեալ թագուհին չէր հետաքրքրուում պետական գործերով կամ չափազանց զիջող էր և չէզոք դերը էր բռնում: Ընդհակառակը, հէնց դա՛ր բարձրանալու օրից սկսած, Վիկտորիա թագուհին մշտաբարբար հետաքրքրութեամբ հետևում էր պետական գործերին և վերջ ի վերջոյ իր հպատակների մէջ ստացաւ «բրիտանական պետութեան կանանց մէջ ամենից աւելի աշխատանքով ծանրաբեռնուած կնոջ» անուն: Թագուհու լոյս տեսած նամակները ցոյց են տալիս, որ նա ամեն մի օրէնսդրական հարցում, մինչև անգամ խիստ մասնագիտական հարցերում, ունէր իր սեփական կարծիքն ու համոզմունքը: Իսկ երբ հա՛կաւոր էր լինում՝ հանգուցեալ թագուհին գիտէր պաշտպանել իր կարծիքը և ցոյց տալ իր ազդեցութիւնը: Նրա համար խորթ չէին, անշուշտ, և անձնական համակրութիւններն ու հակակրութիւնները: Իր թագաւորութեան սկզբում, լօրդ Մերբուրնի ազդեցութեան տակ, նա ակնյայտնի կերպով վիզերին էր գերադասութիւն տալիս, որ յարուցանում էր տօրիների զփոփոխութիւնը: Վերջում, ընդհակառակը, նա աւելի համակրում էր տօրիներին: Ամենքը գիտէին, որ նա սառն էր վերաբերում Պալմերստօնին և Գլադստօնին և առանձին վստահութիւն էր ցոյց տալիս Բիկօնսֆիլդին և ապա Սօլսբիւրիին: Ինչ էլ որ լինէր, քաղաքական գործիչները ստիպուած էին ի նկատի առնել այս հանգամանքը: Արտաքին քաղաքականութեան մէջ թագուհու համակրանքը Գերմանիայի կողմն էր... Բայց այս անձնական և բոլորովին հասկանալի հակումները թագուհին աշխատում էր ճնշել ու թագցնել իր մէջ, երբ հարկաւոր էր կատարել սահմանադրական կառավարչի պարտքը: Իր թագաւորութեան ամբողջ տևողութեան ժամանակ նա հետևում էր այն կանոնին, որ իշխանութիւնը լինի մինիստրութեան ձեռքում, իսկ մինիստրութիւնը յենուի համայնքների ժողովի մեծամասնութեան վրայ: Իսկ այն ղէպերում, երբ մինիստրութիւնը ընդհարումն էր ունենում համայնքների ժողովի հետ, թագուհին երբէք չէր մերժում մինիստրական պահանջը՝ արձակելու

պարլամենտը, և եթէ նոր ընտրութիւնները ևս աննպաստ էին լինում մինիստրութեան, վերջինը անխուսափելի կերպով հրաժարական էր տալիս, թէպէտ և նրան գլուխ կանգնած լինէր թագուհու սիրելիներից մէկը:

Յայտնի է արդէն լրագիրներից, որ թագուհու յուղարկաւորութիւնն ու թագումը կատարուեցին ամենամեծ հանդիսով ու չքեղութեամբ, որոնց ներկայ էին բազմաթիւ օտարերկրեայ ներկայացուցիչների հետ միասին նաև գերմանական Վիլհէլմ կայսրը, Բելգիայի, Պորտուգալիայի, Յունաստանի թագաւորները, Ռուսաստանի, Աւստրիայի, Դանիայի և Շվեդիայի թագաժառանգները: Յուղարկաւորութեան հանդէսները, ըստ ցանկութեան հանգուցեալ թագուհու, կրում էին զինուորական բնաւորութիւն.— ոսկեպատ դագաղը դրուած էր թնդանօթի վրայ, ցամաքային և ծովային զօրքերի ահագին բազմութիւնը մասնակցում էր յուղարկաւորութեանը: Թագումը տեղի ունեցաւ յունուարի 28-ին Ֆրոգմօրում:

Անգլիական դահի վրայ բարձրացաւ Վիկտորիա թագուհու աւագ որդին՝ Ուէլսի իշխանը՝ Էդուարդ VII անունով:

Ա. Մ.